

MÛSÂ PEYGAMBER'İN YOL ARKADAŞI HIZIR'IN KİMLİĞİ*

Araştırma Makalesi

Muzaffer Ertuğrul**

Makale Geliş: 23.10.2021
Makale Kabul: 08.12.2021

Öz

İslâm tarihinin üzerinde en çok tartışılan mevzûlarından biri Hz. Mûsâ'nın yol arkadaşı olan rahmet ve ilm-i ledûn sâhibi Âlim Kul Hızır'dır. Onun varlığı veya yokluğu, hayatı veya vefâtı, kimliği ve sıfatları üzerinde fikir birliğine varılamamıştır. Çünkü Hz. Mûsâ'nın yol arkadaşı olan bu zâtın hayatı ve ölümü, kimliği ve sıfatları hakkında Allah (cc) kesin bir bilgi vermemiştir. Hz. Peygamber'in onu târif ederken söylediği Hızır lafzı dahî onun ismi değil lakâbidir. Dolayısıyla onun ismi de cismi de tamamen meçhuldür. Hızır'ın kimliği ile alakalı tartışmalar melek veya insan olması; nebî veya velî olması ekseninde devam etmektedir. Bu tartışmalarda kesin bir sonuç ortaya konamamaktadır. Fakat Kehf sûresinde 23 âyette Hz. Mûsâ ile yolculuğu anlatılan Hızır'ın kimliği ile alakalı, âyetler ışığında bâzı çıkarımlarda bulunmak mümkündür. Bu makalede Hızır'ın kimliği hakkında yorum yapılırken Kehf sûresinde anlatılan Hz. Mûsâ-Hızır kıssasına bağlı kalınmıştır. Halk anlatımlarında efsânevî bir kimliğe bürünen Hızır

---

* Bu makale, yazarın “Hz. Mûsâ-Hızır (as) Kıssası'nın Tasavvufî Yorumu” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr. Öğretmen, Millî Eğitim Bakanlığı, Gönen, Balıkesir, e-mail: muzaffertugrul@gmail.com, ORCID: 0000-0003-0177-9776.

Atıf için; Ertuğrul, Muzaffer. “Mûsâ Peygamber'in Yol Arkadaşı Hızır'ın Kimliği”. *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7, sy. 2 (2021): 293-332. DOI: <https://doi.org/10.32955/neu.ilaf.2021.7.2.02>

mitosundan uzak durulmuştur. Böylece Kur'ân-ı Kerîm eksenli bir Hızır kimliği ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Mûsâ-Hızır Kıssası, Hızır, İnsan, Velî.

Abstract

The Identity of Khidr, the Companion of the Prophet Moses

One of the most discussed issues in the history of Islam is the companion of Moses is Khidr, the owner of mercy and knowledge. It is difficult to reach consensus on his presence or absence, his life or death, his identity and attributes. Because Allah has not given any definite information about the life and death, identity and attributes of this person who was the companion of Moses. Even the word Khidr, which the Prophet used to describe him, is not his name, but his nickname. Therefore, both his name and his presence are completely unknown. The debates about Khidr's identity are whether he is an angel or a human being; continues on the axis of being a prophet or a saint. It is difficult to come to a definite conclusion in these discussions. However, in 23 verses in Surah Al-Kahf, it is possible to make some inferences in the light of the verses about the identity and attributes of Khidr, whose journey with Moses is told. In this article, while commenting on the identity and attributes of Khidr, it will be adhered to the Story of Moses-Khidr verses of Surah Al-Kahf. The myth of Khidr, which takes on a legendary identity in folk narratives, will be avoided. Thus, it was tried to reveal a Khidr identity based on the Qur'an.

Keywords: Mysticism, Story of Moses-Khidr, Khidr, Human, Saint.

GİRİŞ

Bu makalenin konusu Mûsâ Peygamber'in yol arkadaşı Âlim Kul Hızır'dır (as). Kur'ân-ı Kerîm'de onun ismi veya sıfatı olarak hızır lafzı geçmemektedir. Ama Hz. Peygamber bir hadîs-i şerîfnde onu Hızır olarak nitelendirmiştir. Onun Mûsâ Peygamber ile olan yolculuğu Kehf sûresinde anlatılmaktadır. Bu yolculuğun anlatıldığı âyetlerde onun kimliğiyle alakalı

açık ve kesin bir ifadeye rastlanmamaktadır. Bu bakımdan onun kimliğiyle alakalı tartışmalar uzayıp gitmektedir. Bu tartışmalar onun melek veya insan olma ihtimali ile nebî veya velî olma ihtimali çerçevesinde sürmektedir. Bazılarına göre o bir melektir bazılarına göre de insandır. Bazıları onu nebî olarak kabul etmekte bazıları da velî olduğunu söylemektedir. Onu nebî olarak görenlerin bir kısmı da insanlara risâletle gönderilmediğini ifâde etmektedir.

Bu makalede *hızır* kelimesinin anlamı üzerinde durulmuş ve Hızır'ın (as) Mûsâ Peygamber'e gösterdiği üç olayı anlatan âyetler üzerinden Hızır'ın (as) kimliği ile alakalı yorumlar yapılmıştır. Bu yorumlar yapılırken öncelikle tefsirlerden istifâde edilmiş ve bazı sûfîlerin Hızır (as) hakkında söylediklerine yer verilmiştir. Hızır'ın (as) insan veya melek, nebî veya velî olma ihtimali ile alakalı farklı bir bakış açısı ortaya konmaya çalışılmıştır. Böylece Kur'ân-ı Kerîm ekseninde bir Hızır profili çizilmeye gayret edilmiştir. Âyet meallerinde Diyânet İşleri Başkanlığı mealinden istifâde edilmiştir.¹ Makaleye konu olan Hz. Mûsâ-Hızır kıssasını anlatan âyetler şu şekildedir:

Bir vakit Mûsâ genç adamına, “Ta iki denizin birleştiği yere varmadıkça yahut (bu yolda) senelerce yürümedikçe durup dinlenmeyeceğim” demişti. Her ikisi, iki denizin birleştiği yere varınca balıklarını (yoklamayı) unuttular. Balık denizde yolunu tutup gitmişti. Oradan uzaklaştıklarında Mûsâ genç adama, “Yiyeceğimizi getir. Gerçekten şu yolculuğumuz yüzünden yorgun düştük” dedi. Genç, “Gördün mü, dedi, o kayanın yanında konakladığımız zaman balığı unuttum! Onu sana söylemeyi bana unutturan, şeytandan başkası değildir.” Balık, şaşılacak bir şekilde denizde yolunu tutup gitmişti. Mûsâ, “İşte aradığımız bu idi” dedi. Hemen izleri üzerine geri döndüler. Derken, kullarımızdan birini

¹ “Diyânet Portal”, Son güncelleme 20 Kasım 2021, <https://kuran.diyagnet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/>.

buldular ki ona katımızdan bir rahmet vermiş ve ona nezdimizden bir ilim öğretmiştik. Mûsâ ona, “Senin öğrendiğin doğruya ulaştıran bilgiden bana da öğretmen için sana tâbi olayım mı?” dedi. O kul, “Doğrusu sen benimle beraberliğe sabredemezsin, (iç yüzünü) kavrayamadığın bir şeye nasıl sabredersin?” dedi. Mûsâ, “İnşallah sen beni sabreder bulacaksın. Senin sözünden dışarı çıkmam” dedi. O da, “Eğer bana tâbi olursan, sana o konuda bilgi verinceye kadar hiçbir şey hakkında bana soru sorma!” diye tembih etti. Bunun üzerine birlikte yürüdüler. Kıyıya ulaşıp gemiye bindikleri zaman o kul gemiyi deldi. Mûsâ, “İçindekileri boğmak için mi onu deldin? Gerçekten sen çok kötü bir iş yaptın!” dedi. Kul, “Ben sana, sen benimle beraberliğe sabredemezsin, demedim mi?” dedi. Mûsâ, “Unuttuğum şeyden dolayı beni paylama ve işimi çıkmaza sokma!” dedi. Yine yola koyuldular. Nihayet bir gence rastladıklarında, o kul hemen onu öldürdü. Mûsâ dedi ki: “Mâsum bir insanı, bir cana karşılık olmaksızın katlettin ha! Gerçekten sen fena bir şey yaptın!” O kul, “Sana, benimle beraber olmaya asla sabredemezsin dememiş miydim? dedi. Mûsâ, “Eğer bundan sonra sana bir şey sorarsam artık bana arkadaşlık etme! Bu takdirde hakikaten benden yana mazeretin sonuna ulaşmış olursun” dedi. Yine yürüdüler. Nihayet bir köy halkına varıp onlardan yiyecek istediler. Ancak köy halkı onları misafir etmekten kaçındı. Derken orada yıkılmak üzere bulunan bir duvarla karşılaştılar, o hemen onu doğrulttu. Mûsâ, “Dileseydin, elbet buna karşı bir ücret alırdın” dedi. O cevap verdi: “İşte bu, beraberliğimizin sona ermesidir. Şimdi sana, sabredemediğin şeylerin iç yüzünü haber vereceğim” dedi. “Gemi var ya, o, denizde çalışan yoksul kimselerindi. Onu delerek kusurlu hale getirmek istedim. (Çünkü) onların gideceği yerde her (sağlam) gemiyi gaspetmekte olan bir kral vardı. Gence gelince, onun anne babası mümin kimselerdi; gencin onları sonunda azgınlık ve nankörlüğe düşürmesinden korktuk. Böylece istedik ki, rableri onun yerine kendilerine ondan daha temiz ve daha merhametlisini versin. Duvara gelince o, şehirde iki yetim çocuğun idi; altında da onlara ait bir define vardı; babaları ise iyi bir adamdı. Rabbin istedi ki, o iki çocuk

güçlü çağlarına erişsinler ve rabbinden bir rahmet olarak definelerini çıkarsınlar. Ben bunları kendiliğimden yapmadım. İşte, hakkında sabredemediğin şeylerin iç yüzü budur.”²

“HIZIR” KELİMESİNİN ANLAMI

Ahmet Hamdi Akseki'nin (1887-1951) de ifâde ettiği gibi “İslam'da bazı mesâil vardır ki onlar hakkında pek çok ihtilâfât vâki' olmuştur. İşte Hızır aleyhisselam da o mesâilden biridir.”³ “Ne melek olduğu ne nebî olduğu ne de abd-i sâlih olduğu mâlum değildir.”⁴

Bu bakımdan Hızır'ın (as) ayrıntılı bir şekilde kimliğini ortaya koymak zordur. Mecmau'l-bahreynde ve balığın canlanıp denize atladığı yerde karşılaştıkları zaman Hz. Mûsâ'nın “*Sana öğretilenden, bana, doğruyu bulmama yardım edecek bir bilgi öğretmen için sana tâbî olayım mı?*”⁵ diyerek tâbî olmak istediği şahsın kimliği ile alakalı âyette kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Fakat Hz. Peygamber'den vârid olan hadislere, müfessirlerin ekserisine⁶ ve cumhur ulemâya⁷ göre bu *kul Hızır'dır.*⁸

Kurtubî (ö. 671/1273), âyette ifade edilen “Kuldan kasıt cumhura göre ve sâbit hadisler gereğince Hızır'dır.” der ve onun Hızır (as) olmadığını iddia edenleri görüşüne îtibâr edilmeyen birtakım kimseler olarak niteler.⁹ Yazır (1878-1942) “Bazıları bu zâtın kimliği

² el-Kehf, 18/60-82.

³ Akseki'nin risâlesiyle alakalı Gündoğdu'nun makalesinden istifade edilmiştir. bkz. Rabia Karakoyun Gündoğdu, “Ahmet Hamdi Akseki'nin 'Hızır Aleyhisselam' Adlı Eseri”, *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi* 31, (Ocak-Haziran 2013): 241.

⁴ Gündoğdu, “Ahmet Hamdi Akseki'nin 'Hızır Aleyhisselam' Adlı Eseri”, 244.

⁵ el-Kehf, 18/66.

⁶ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili* (İstanbul: Eser Kitabevi, 1968), 5: 3260.

⁷ İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, trc. Zekeriya Tüfekçioğlu ve Cafer Durmuş, (İstanbul: Erkam Yay., 2012), 11: 458.

⁸ Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, trc. Mehmet Beşir Eryarsoy (İstanbul: Buruc Yay., 2000), 11: 65; Said Havvâ, *el-Esas fi't-Tefsir*, trc. Mehmet Beşir Eryarsoy (İstanbul: Şamil Yay., 1990), 8: 372.

⁹ Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 11: 65.

hakkında ihtilaf etmişlerse de ekser müfessirîn Hızır olduğunu nakl ü beyân etmişlerdir.”¹⁰ demektedir.

Hızır onun lakâbıdır. Hz. Peygamber’in (sav) beyânına göre geçtiği yerde bir bereket, oturduğu yerlerde yeşillik ve hareket meydana gelmesinden dolayı kendisine Hızır denmiştir.¹¹ Akseki’ye göre *Sahîh-i Buhârî*’de Ebû Hüreyre tarîkiyle rivâyet olunan “*Ona Hızır adı verilmiştir. Çünkü kuru otlar üzerinde oturduğunda kuru otlar yeşerip dalgalanırdı.*” hadîs-i şerîfi ona verilen lakâb hakkında nass-ı sarîhtir. “Şu cihet muhakkaktır ki lakâbı ismine galebe ederek bu sûretle ismi unutulmuştur.”¹²

Arapça kaynaklarda “خضر” şeklinde yer alan ve Arapça menşe’li olduğu kabul edilen kelime Türkçede *hızır* veya *hıdır* biçiminde okunmaktadır.¹³ Hızır kelimesinin Farsçada *sebz* ve Türkçede *yeşil* denilen renk ile *ter ü tazelik* ile *taze ekin taze sebze, çayır ve çemen* ile anlam bağlantısı vardır.¹⁴ Akseki ‘خضر’ kelimesini *hızır*, *hızır* veya *hazır* şeklinde okumanın câiz olduğunu söylemektedir.¹⁵

Türkçede kullandığımız *hazır* ve *huzur* kelimeleri ile o Âlim Kul için kullanılan *hızır* kelimesi de aynı kökten yani ‘خضر’ kökünden

¹⁰ Yazır, *Hak Dîni Kur’ân Dili*, 5: 3260.

¹¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Buhârî, *Sahîhu ’l-Buhârî*, düz. Şaban Kurt (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981), “Enbiyâ”, 27; Ebu’l-Leys es-Semerkindî, *Tefsîrû ’l-Kur’âni ’l-Kerîm*, sad. Mehmet Karadeniz (İstanbul: Sezgin Neşriyat, 1995), 4: 102.

¹² Gündoğdu, “Ahmet Hamdi Akseki’nin ‘Hızır Aleyhisselam’ Adlı Eseri”, 242.

¹³ İlyas Çelebi, “Hızır”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* c. 17 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 1998), 406-409.

¹⁴ Mütercim Âsım, *el-Okyânûsu ’l-Basît fi Tercemeti ’l-Kâmûsi ’l-Muhît*, düz. Mustafa Koç ve Eyyüp Tanrıverdi (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., 2013), 2: 1909.

¹⁵ Gündoğdu, “Ahmet Hamdi Akseki’nin ‘Hızır Aleyhisselam’ Adlı Eseri”, 241.

türetilmiştir. Dolayısıyla bu kelimeler arasında ses benzerliği olduğu gibi anlam benzerliği de olmalıdır. Hızır (as) ile ilgili yapılan tanımlamalarda hep *yeşil* kelimesi ön plana çıkarılmaktadır. Hâlbuki o kulu tanımlarken *hızır* kelimesinin *huzur* ve *hazır* anlamlarını da gözardı etmemek gerekir.

Hadîs-i şerîfe göre o kulun oturduğu yerdeki kuru otlar yeşermektedir. Bu bakımdan hızır ile yeşil kelimesi arasında bir irtibat kurulabilir. Ama hızır kelimesi ile huzur ve hazır kelimeleri arasındaki anlam bağlantısından yola çıkarak, onun mânen Allah'ın (cc) *huzur*'unda olduğu ve Allah'ın (cc) izniyle istediği yerde *hazır* bulunduğu ihtimali üzerinde de durmak gerekir. Çünkü sûfî tabakât kitaplarındaki menkıbelerde anlattığına göre Hızır (as) birçok farklı mekânda ve zamanda *hazır* bulunabilmektedir. O hep aynı zamanda ve aynı mekânda görünmemektedir. Ayrıca Dergâh-ı İlâhî'de devamlı *huzur*'da imiş gibi Allah'tan (cc) çok serî bir şekilde emir alıp hemen uygulayabilmektedir. Meselâ, Hızır (as) çocuğun istikbâldeki hâline o kadar serî vâkıf olmuş ve Allah'tan (cc) öyle çabuk emir almıştır ki “*أَفْتَأْتُهُ*”¹⁶ (*Onu öldürdü!*) fiilinin başındaki “ف” harfi müfessirlere göre onu görür görmez, beklemeksizin, çocuğun durumuyla alakalı herhangi bir tetkike girişmeden öldürdü yani görmesiyle öldürmesi bir oldu anlamı katmaktadır.¹⁷ Bunu da Allah'ın (cc) emri ile yaptığını daha sonra söylemiştir. Allah'tan (cc) bu derece süratli emir alabildiğine göre Allah (cc) ile üst düzeyde bir iletişim içinde olması gerekir. Üst düzey bir iletişimin de üst düzeyde bir yakınlığı ve üst düzey bir *huzur*'u

¹⁶ el-Kehf, 18/74.

¹⁷ Ebu'l-Kasım Cârullah Mahmud el-Harizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, trc. Muhammed Coşkun v.dğr. (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., 2018), 4: 100; Vehbe Zühaylî, *Tefsîrü'l-Münîr*, trc. Hamdi Arslan v.dğr. (İstanbul: Bilimevi Yay., 2005), 8: 253.

gerektirdiği açıktır. Bu bakımdan o Âlim Kul’u târif ederken lakâbı olan Hızır kelimesinin sadece *yeşil* anlamını değil *hâzır* ve *huzur* anlamlarını da dikkate almak gerekir.

Bursevî (ö. 1137/1725), Hızır’ın (as) künyesini Ebû'l-Abbas ve ismini Belyâ b. Melkân b. Fâliğ b. Âmir b. Şâleh b. Erfahşed b. Sâm b. Nûh¹⁸ olarak vermekte ve *Rûhu'l-Beyân*'da onun hakkında birbirinden ilginç rivâyetler aktarmaktadır. Ama Akseki'nin dediği gibi Hızır’ın (as) nesebini ve hatta ismini sahih bir sûrette ta'yin etmek çok güçtür. Çünkü bu konudaki rivâyetler kesin bir kanaat ortaya koymaya yetmemekte ve bu husûsu açıklığa kavuşturacak sağlam bir senet bulunmamaktadır.¹⁹

Hızır (as) meşhur psikolog Carl Gustav Jung’un (1875-1961) da dikkatini çekmiştir. Jung’a göre Hızır (as) *kendilik*’i yani *öz ben*’i temsil ediyor olmalıdır. *Kendilik* kavramını kullanan Jung’un kastettiği *Ben*’le örtüşmeyen ama *Ben*’i büyük bir dâirenin küçük dâireyi kapsadığı gibi kapsayan ruhsal bir bütünlük ve merkezdir.²⁰ Kendilik, iki psişik sistemin yani bilinçlilik ve bilinçsizliğin ortak nokta vâsıtasıyla birleşmesine yol açan arketipsel bir imgedir. Sadece bilinci değil bilinçdışı psişeyi de kapsadığı için olduğumuz kişilik olarak da târif edilebilir. Bireysel tamlığı ifâde eden kendilik yani orta nokta, bize hem çok yakın hem de çok yabancısıdır. Gizli bir sır, gizemli bir kaynak ve ilâhî bir yansıma olarak görülebilir.²¹ Jung’a göre o, kendini yenileyen (yani kendi dönüşümünü gerçekleştirilen) uzun ömürlü biridir. Hz.

¹⁸ Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, 11: 458.

¹⁹ Gündoğdu, “Ahmet Hamdi Akseki'nin 'Hızır Aleyhisselam' Adlı Eseri”, 243.

²⁰ Carl Gustav Jung, *Dört Arketip*, trc. Zehra Aksu Yılmaz (İstanbul: Metis Yay., 2017), 72.

²¹ Abdurrahman Kasapoğlu, *Carl Gustav Jung'un Kehf Sûresi Tefsiri* (Malatya: Mengüceli Yay., 2006), 60.

Mûsâ onu *yüksek bilinç* olarak kabul etmiş ve onun tarafından eğitilmek istemiştir. Hızır, *yüce bilgelik*'in yanında insan aklının eremeyeceği davranışları da temsil etmektedir.²²

Talat Halman'a göre Müslüman kültürlerde Hızır yaygın bir şekilde efsânevî seneks figürü, yaşlı bilge arketipi ve Hz. Mûsâ'nın hocası olarak ma'ruftur.²³ Halman "Kur'ân'da kıssası en çok anlatılan peygamber Hz. Mûsâ'dır." dedikten sonra şöyle bir hüküm verir: "Bu kıssalar incelendiğinde Hz. Mûsâ'yı geride bırakan iki kişiye rastlanır: Biri Hz. Muhammed, diğeri ise Âlim Kul Hızır'dır.²⁴ Kur'ân'da Hz. Peygamber'den başka Hızır dışında hiç kimse Hz. Mûsâ üzerinde üstünlük ve salâhiyet sergilemez."²⁵

Halman'ın bu ifâdelerini Hızır'ın (as) mutlak mânâda Hz. Mûsâ'dan daha üstün bir makamda olduğu şeklinde anlamamak gerekir. Kurtubî'nin de ifâde ettiği gibi eğer Hızır (as) velî ise Hz. Mûsâ nebîdir. Eğer o nebî ise Hz. Mûsâ risâlet sâhibi olmakla yine ondan üstündür.²⁶ Çünkü Hz. Mûsâ dört kitaptan biri olan Tevrat'ın sâhibi ulu'l-azm bir peygamberdir. Şahinler'e göre Hızır (as) mutlak bilginin, ebedî hayatın ve hakîkî diriliğin sembolüdür. O sadece otları değil insanların kalplerini de yeşillendirmekte yani hakikat ve mârifet bilgileriyle onlara âb-ı hayât sunup onları (mânen) hay kılıp diriltmektedir.²⁷

²² Jung, *Dört Arketip*, 71.

²³ Hugh Talat Halman, *İki Denizin Buluştuğu Yer*, trc. İsmail Aydın (İstanbul: Nefes Yay., 2018), 87.

²⁴ Halman, *İki Denizin Buluştuğu Yer*, 96.

²⁵ Halman, *İki Denizin Buluştuğu Yer*, 122.

²⁶ Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kurân*, 11: 67.

²⁷ Necmettin Şahinler, *Hz. Mûsâ ile Yürümek* (İstanbul: Furkan Yay., 1999), 64.

Hızır'ın (as) kimliği ile ilgili tartışmalar melek veya insan olması, nebî veya velî olması ekseninde sürmektedir. Çünkü âyetlerde onun melek veya insan, nebî veya velî olmasıyla alakalı kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Fakat onun kimliği Allah (cc) tarafından gizlense de âyetlerdeki ifâdelerden kimliğinin ipuçlarına ulaşabilmek mümkündür. Öncelikle onun melek veya insan olma ihtimali hakkında söylenenlerden başlamak istiyoruz.

MELEK VEYA İNSAN OLMASI

Hızır'ın (as) kimliği konusunda yapılan tartışmalardan biri melek veya insan olması ihtimaliyle alakalıdır. Onun melek mi yoksa insan mı olduğu net değildir. Âyetlerde bunun ile ilgili herhangi bir kesin bilgi verilmemiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de onun için kullanılan *abd* sıfatı türevleriyle birlikte insan,²⁸ melek²⁹ ve cin³⁰ için de kullanılmıştır.³¹

İlim ehlinin çoğu Hızır'ın (as) insan olduğu husûsunda ittifak etmiştir.³² Onu peygamber olarak görenlerin de aslında Hızır'ın (as) insan olduğunu kabul ettiklerini söylemek mümkündür. Çünkü insanlara peygamber olarak bir melek gönderilmemiştir. Meselâ Zemahşerî (ö. 538/1144) “*Ona katımızdan bir rahmet vermiştik.*”³³ âyetinde kastedilen *rahmet*'i Hızır'a verilen vahiy ve nübüvvet olarak yorumlamaktadır.³⁴ Beyzâvî'ye (ö. 685/1286) göre de âyetteki rahmet

²⁸ el-Bakara, 2/90, 186.

²⁹ ez-Zuhuruf, 43/19.

³⁰ ez-Zâriyât, 51/56.

³¹ Mehmet Necmettin Bardakçı, *Hakîkatin Keşfi: Hz. Mûsâ ve Hızır* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016), 55.

³² Abdülbâki Uysal, “Hızır ve Ricâlü'l-Gayb Bağlamında Nüh b. Mustafa'nın ‘el-Kavlü'd-dâl Alâ Hayâti'l-Hadır ve Vücûdi'l-Ebdâl’ Adlı Eseri”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 14 (Güz, 2018): 443.

³³ el-Kehf, 18/ 65.

³⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4: 94.

peygamberlik veya vahiydir.³⁵ Ebussuûd (ö. 982/1574) da aynı kanaattedir: ona verilen rahmet vahiy ve peygamberliktir.³⁶

Hızır'ın (as) işlerinin garipliğine bakarak bazıları onun Hz. Mûsâ'yı terbiye eden insan sûretinde bir melek olduğunu söylemişlerdir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. İbrâhim'e,³⁷ Hz. Lût'a,³⁸ Hz. Dâvud'a,³⁹ Hz. Zekeriyâ'ya⁴⁰ ve Hz. Meryem'e⁴¹ insan sûretinde gelen meleklerle ilgili kıssalar anlatılmaktadır. Bunu gözönünde bulundurarak onun melek olduğu düşünülebilir. Mâverdi (ö. 450/1058) Hızır'ın (as) insan olmayıp bir melek olduğunu söylemektedir.⁴² Okuyan'ın nakline göre Kâsımî (1866-1914) bu zâtın melek olabileceğini belirtmekte ancak herhangi bir detaya girmemektedir.⁴³

Günümüzdeki akademisyenlerin bir kısmı da Hızır'ın (as) melek olduğunu kabul etmektedir: Meselâ Bardakçı o zâtın melek olduğunu kabul etmenin onun işlerinin garipliği, zorda kalan herkese yardımını, ömrünün uzunluğu veya hâlâ hayatta olması gibi pek çok problemin çözümünü kolaylaştıracağını söylemektedir.⁴⁴ Okuyan, özellikle “*Bunu ben kendiliğimden yapmadım!*”⁴⁵ âyetinden yola çıkarak “Biz bu ifâdenin söz konusu varlığın bir melek olduğunu

³⁵ Nâsırüddîn Ebû Said el-Beyzâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, trc. Abdulvehhâb Öztürk (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2013), 3: 321.

³⁶ Muhammed Ebussuûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*, thk. Hasan Muhammed el-Mes'ûdî (Kahire: Ezher Üniversitesi Yayınları, 1347/1928), 3: 259.

³⁷ Hûd, 11/69; el-Hicr, 15/53.

³⁸ Hûd, 11/81.

³⁹ Sâd, 38/22.

⁴⁰ Âl-i İmrân, 3/39.

⁴¹ Meryem, 19/19.

⁴² Gündoğdu, “Ahmet Hamdi Akseki'nin 'Hızır Aleyhisselam' Adlı Eseri”, 244.

⁴³ Mehmet Okuyan, “Kur'ân'da Gizemli Bir Yolculuğun Kıssası”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 13 (2004): 59.

⁴⁴ Bardakçı, *Hakîkatın Keşfi: Hz. Mûsâ ve Hızır*, 66.

⁴⁵ el-Kehf, 18/82.

gösteren en önemli delillerden biri olduğunu düşünmekteyiz.”⁴⁶ yargısına varmaktadır.

Özten, Hızır’ın (as) kimliğini fiilleri üzerinden değerlendirdikten sonra “Hızır’ın (as) insanlar için konulan ilâhî kanunlarla sınırlı olmayan bir melek veya Allah’ın (cc) yarattıklarından başka biri olduğu sonucuna varılabilir. Bunun nedeni haram ve helal sorununun onlar için söz konusu olmamasıdır. Onlar kişisel güce sahip olmaksızın Allah’ın (cc) emirlerine itaat ederler.”⁴⁷ demektedir.

Mavil’e göre de o bir melektir ve muhtemelen Cebrâil’dir (as):

Öyleyse geriye kıssanın başkahramanı olan Hızır’ın (as), Cenâb-ı Hak tarafından ilminin her şeyi kuşattığını, takdirinin her türlü planın üstünde olduğunu, hikmeti ve rahmetinin her durumda kendisine inananlarla birlikte bulunduğunu Hz. Mûsâ’nın şahsında tüm inananlara göstermek üzere gönderilen bir melek olduğunu kabul etmekten başka bir ihtimal kalmamaktadır.⁴⁸ İşte bu nedenle bizim bir melek (Cibrîl hadisi göz önüne alındığında muhtemelen Cebrâil) olduğunu düşündüğümüz Hızır’ın (as) gerçek kimliği meçhul bırakılmış, onun sıradan bir insan gibi görünmesi istenmiştir.⁴⁹

Hızır’ın (as) melek olabileceğini ifade eden yorumlar isâbetli de olabilir. Ama onun melek olduğunu belirten bir hadîs-i şerîf bulunmamaktadır. Nevevî’ye (ö. 676/1277) göre onun melek olduğunu söylemek garip ve bâtil bir laftır.⁵⁰ Hızır’ın (as) işlerinin garipliğine bakılıp da onun insan olması ihtimal dışı görülmemelidir. Hatta Hızır’ın

⁴⁶ Okuyan, “Kur’ân’da Gizemli Bir Yolculuğun Kıssası”, 76.

⁴⁷ Ersan Özten, “Hz. Mûsâ (as) ile Salih Kul Kıssası’ndan Alınabilecek İlahi Mesajlar”, *Türk İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 17 (Haziran 2018): 337.

⁴⁸ Kılıç Aslan Mavil, “Hızır-Mûsâ Kıssası’nda Kader -Çift Perspektifli Bir Bakış-”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 5, 8 (2016): 2500.

⁴⁹ Mavil, “Hızır-Mûsâ Kıssası’nda Kader -Çift Perspektifli Bir Bakış-”, 2503.

⁵⁰ Ahmet Davutoğlu, *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi* (İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1979), 10: 201.

(as) melek değil de insan olması ihtimali aşağıda sıralayacağımız sebeplerden dolayı daha akla yatkın gözükmektedir:

a. Peygamberlere insan sûretinden gelen melekler bir şekilde kimliklerini muhataplarına açık etmişler ve kendilerini tanıtmışlardır. Meselâ Hz. İbrâhim kendisine gelen misafirlerinin melek olduklarını ilk bakışta anlayamamıştı. Hemen bir buzağı kızartıp önlerine koymuştu. Onlar nefis sahibi olmadıkları için tabiatıyla yemediler. Ellerini yemeğe uzatmadıklarını görünce, onları yadırgamış ve onlardan dolayı içinde bir korku duymuştu. O zaman melekler *"Korkma, çünkü biz Lût kavmine gönderildik."*⁵¹ diyerek kimliklerini ve geliş maksatlarını açıkladılar.

Aynı melekler Hz. İbrâhim'in yanından ayrılıp Hz. Lût'a vardılar. *"Elçilerimiz Lût'a gelince onların yüzünden üzüldü, göğsü daraldı ve 'Bu çok zor bir gün!' dedi."*⁵² Çünkü Hz. Lût da yakışıklı delikanlılar sûretinde gelenlerin melek olduğunu anlayamamıştı. Onun sıkıntısını gören melekler *"Ey Lût! Biz Rabbinin elçileriyiz."*⁵³ diyerek kendilerini tanıttılar.

Hz. Meryem de kendisine *بَشَرًا سَوِيًّا*⁵⁴ (tam bir insan) şeklinde temessül eden Cebrâil'i (as) tanıyamamış ve *"Senden, Rahmân'a sığınırım. Eğer Allah'tan çekinen biri isen (bana kötülük etme)!"*⁵⁵ demişti. Onun korktuğunu anlayan (Cebrâil) *"Ben ancak Rabbinin elçisiyim."*⁵⁶ diyerek kimliğini izhâr etti. Yine meşhur Cibrîl Hadisi'nde bir insan kılığında gelerek ashâbının arasında oturan Hz. Peygamber'e

⁵¹ Hûd, 11/70.

⁵² Hûd, 11/77.

⁵³ Hûd, 11/81.

⁵⁴ Meryem, 19/17.

⁵⁵ Meryem, 19/18.

⁵⁶ Meryem, 19/19.

(sav) bazı sorular sorduktan sonra kalkıp giden gizemli zâtın kimliğini Hz. Peygamber (sav) “*O Cibrîl'di. Size dininizi öğretmeye gelmişti.*”⁵⁷ buyurarak izhâr etmiştir.

Görüldüğü gibi insan şeklindeki meleklerle muhatap olan peygamberler ve Hz. Meryem, muhataplarının melek olduğunu bir şekilde öğrenmiştir. Ama Hz. Mûsâ ile beraber yolculuk yapan kul, ondan ayrılırken yaptığı garip işleri îzâh ettiği hâlde kendisinin melek olduğunu belirtecek bir ifâdede veya îmâda bulunmamıştır.

b. Hz. Mûsâ ile Hızır'ın (as) arasındaki bağ *irşad* eksenli bir bağdır. Herhangi bir dostluk bağı veya öylesine rast gele kurulmuş bir bağ değildir. Hz. Mûsâ-Hızır (as) kıssası açıklanırken âyette açıkça ifâde edilen ‘*rüşd*’ (رشد) kavramına dikkat etmek gerekir. Hz. Mûsâ onunla karşılaştığı zaman “*Senin öğrendiğin doğruya ulaştıran bilgidен bana da öğretmen için sana tâbi olayım mı?*”⁵⁸ diyerek Hızır'dan (as) *kendisini rüşde eristirecek bir ilim* öğretmesini talep etmiştir.

Hz. Mûsâ ondan, âyette sarıh bir şekilde ifâde edilmediği için mâhiyeti meçhul olan bazı hususlarda kendisini irşad etmesini, başka bir ifadeyle kendisine yol göstermesini istemiştir. Hz. Mûsâ'nın bu irşad talebi “*gadab, havf, acelecilik, gam, dayk-ı sadr ve akılcılık*”⁵⁹ gibi bazı ukdelerle/düğümlemlerle alakalı olabilir. Çünkü onun Hızır'dan (as) bu rüşd talebi, risâletinden önceki döneme değil sonraki döneme rastlamaktadır. Hz. Mûsâ Hızır ile buluştuğu zaman vahye muhatap

⁵⁷ Buhârî, “İman”, 47.

⁵⁸ el-Kehf, 18/66.

⁵⁹ Hz. Mûsâ'nın nefsi ukdeleri/düğümlemleri hakkında daha geniş bilgi için bkz. Muzaffer Ertuğrul, “Hz. Mûsâ-Hızır Kıssası'nın Tasavvufî Yorumu” (Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2021).

olmuştur ve Allah'ın (cc) yönlendirmesiyle Hızır'ı (as) bulmuştur. “Mûsâ, ‘İşte aradığımız bu idi!’ dedi. Hemen izleri üzerine geri döndüler.”⁶⁰ âyetinde göre o kimi aradığının farkındadır. Dolayısıyla, eğer bu irşad talebi nefisî bazı hususlarla alakalı ise onu irşad edecek kişinin de nefis sahibi olması gerekir ki kendisinden yardım isteyenle empati kurabilsin ve onun nefisî sıkıntısını tam mânâsıyla idrâk edebilsin. Meleklerde nefis olmadığı için nefisle mücâdelenin ne olduğu idrâk edemeyen bir varlığın, nefisinden dolayı sıkıntı yaşayan birini irşad etmesi muhâldir. Yani nefsi olmadığı için nefsin mâhiyeti hakkında mârifeti olmayan bir melek, nefis merkezli bir problem yaşayan insanı irşad edemez. Ama nefisini tezkiye etmiş bir insan hem insanları hem de cinleri irşad edebilir. Çünkü bu iki tür de nefis sahibidir.⁶¹

“Eğer yeryüzünde yerleşmiş gezip dolaşan melekler olsaydı, elbette onlara gökten peygamber olarak bir melek gönderirdik.”⁶² âyeti de aslında irşad edecek müşîdin müstershitle (irşad edilenle) aynı cinsten olmasının sünnetullahı daha muvâfık olduğunun işâretidir. Yeryüzünde insanlar yaşadığına göre eğer işin içinde irşad meselesi varsa bunun insanlar arasında cereyan etmesi gerekir. Meselâ, yukarıda bahsettiğimiz gibi peygamberlere veya peygamber olmayanlara insan sûretinde gelen melekler irşad için değil herhangi bir vazîfe için gönderilmişlerdir. Hz. İbrâhim'e insan sûretinde uğrayan melekler “bilgili bir çocuk”⁶³ müjdelemek için gelmişlerdi. Hz. Lût'un insan

⁶⁰ el-Kehf, 18/64.

⁶¹ “...insanlar ve cinler bu Kur'ân'ın bir benzerini getirmek üzere toplansalar...” (el-İsrâ, 17/ 88) âyetine göre mahlûkât içerisinde Allah'ın vahyi ile problemi olan nefis ve akıl sahibi varlıklar yani insan ve cinlerdir.

⁶² el-İsrâ, 17/95.

⁶³ el-Hicr, 15/53.

sûretindeki melek misafirleri ise kavminin helâk haberini vermeye ve kavmi helâk etmeye geldiler.⁶⁴ Hz. Meryem'e insan sûretinde gelen Cebrâil (as) de ona “*temiz bir erkek çocuk*”⁶⁵ müjdesiyle gelmişti. Hz. Zekeriyâ'ya gelenler de nefesine hâkim ve sâlihlerden bir peygamber olacak Hz. Yahyâ'nın müjdesini vermişlerdi.⁶⁶ Diğer peygamberlere gelen melekler de ya vahiy dediğimiz haberleri getirmek için geldiler ya da Hârut ve Mârut gibi insanları imtihan etmek⁶⁷ veya savaşlarda yardım etmek⁶⁸ gibi çeşitli vazîfeleri îfâ etmeleri için gönderildiler. Ama Hz. Mûsâ'nın Hızır'a (as) gönderilmesi ise bunlardan farklı olarak âyette Hz. Mûsâ'nın ağzından da açıkça ifâde edildiği gibi *rüşd* ile alakalıdır. Dolayısıyla Hz. Mûsâ Hızır'dan (as) rüşd yani irşad talebinde bulunduğu ve aralarındaki münâsebet dostluk veya yardımla alakalı değil de irşadla alakalı olduğu için Hızır'ın (as) insan olması yukarıdaki âyette belirtildiği gibi “irşad eden ve irşad edilenin hem-cins olması” hikmetine daha uygundur.

c. İnsan sûretinde gelen meleklerle alakalı anlatılan kıssalar ile Hz. Mûsâ-Hızır (as) kıssasının gözlerden kaçan bir farkı da şudur: Yukarıda bahsettiğimiz hâdiselerde insan şeklindeki melekler peygamberlere gönderildiler. Yani melekler peygamberlerin veya görüşecekleri kişilerin bulunduğu mekâna, vazîfelerini îfâ edecekleri mekâna geldiler. Arayan ve bulan meleklerdi.

⁶⁴ Hûd, 11/81.

⁶⁵ Meryem, 19/19.

⁶⁶ Âl-i İmrân, 3/39.

⁶⁷ el-Bakara, 2/102.

⁶⁸ el-Enfâl, 8/9.

Hızır İbrâhim'e insan sûretinde gelen melekler “اِنَّا ارسلنا”⁶⁹ yani “Biz gönderildik...” dediler. “Elçilerimiz Lût'a geldiklerinde...”⁷⁰ âyetine göre melekler Hz. Lût'un memleketine geldiler. Yine melekler geldiklerinde Hz. Dâvud⁷¹ ve Hz. Zekeriyâ⁷² mihraplarında ibâdetle meşguldüler. Fakat bu kıssada görüldüğü gibi Hızır (as) Hz. Mûsâ'ya gönderilmedi; Hz. Mûsâ Hızır'a (as) gönderildi. Arayan ve bulan Hz. Mûsâ'ydı. Yani Hızır (as) İsrâiloğulları'nın yaşadığı Tih Sahrası'na gelip Hz. Mûsâ'yı bulmadı. Hz. Mûsâ kavmiyle beraber yaşadığı Tih Sahrası'ndan çıkıp Hızır'ı (as) aramaya başladı ki yolculuk yıllarca sürse bile bulmadan dönmemeye kararlıydı. Bu kararlılığı da fetâsına söylediği “Ta iki denizin birleştiği yere varmadıkça yahut (bu yolda) senelerce yürümedikçe durup dinlenmeyeceğim!”⁷³ sözünü aktaran âyette açıkça ifâde edilmektedir. Bu durum da insan şeklinde gelen meleklerin anlatıldığı kıssalar ile bu kıssa arasındaki dikkat çeken bir farktır.

d. Hızır'ın (as) işlerini îzah ederken kullandığı sîgalar onun melekten ziyâde insan olduğu hakîkatine daha uygundur. Hızır (as), yaptığı işleri Hz. Mûsâ'ya îzah ederken üç farklı sîga kullanmıştır ki bunların ikisi Hızır'ın (as) yaptığı işlerde irâde sahibi olduğunu göstermektedir: Gemiyi delmesi için “İstedim!” (فَأَزْدَتْ)⁷⁴ fiilini ve çocuğun ölümü için “İstedik!” (فَأَزْدْنَا)⁷⁵ fiilini kullanmıştır. Duvarın tâmiri içinse “Rabbin istedi!” (فَأَزَادَ رَبُّكَ)⁷⁶ lafzını kullanmıştır.

⁶⁹ Hûd, 11/70.

⁷⁰ Hûd, 11/77.

⁷¹ Sâd, 38/21-22.

⁷² Âl-i İmrân, 3/39.

⁷³ el-Kehf, 18/60.

⁷⁴ el-Kehf, 18/79.

⁷⁵ el-Kehf, 18/81.

⁷⁶ el-Kehf, 18/82.

Hızır (as) melek olsaydı üç olayı açıklarken de “*Rabbin istedi!*” şeklinde ifâde etmesi daha uygun olurdu. Çünkü meleklerde isteyip istememe irâdesi yoktur. Allah’ın (cc) emrini ifâdan gayrı bir yükümlülükleri bulunmamaktadır. Bu yüzden “İstedim!” veya “İstemedim!” şeklindeki bir hareket tarzı onlara uygun gözükmemektedir. Ama insan yaptığı işlerde irâde sahibidir. Bu yüzden isteme veya istememe özgürlüğünü, bir imtihan vâsıtası olarak Allah (cc) ona tanımıştır. Dolayısıyla Hızır’ın (as) gemiyi delmesi ve çocuğu öldürmesi için kullandığı sîga, onun melek olmasından ziyâde insan olması hakîkatine daha uygundur.

e. Âyette Hızır (as) için kullanılan üç sıfattan ikisi onun insan olduğu kanaatini uyandırmaktadır ki bunlar da *rahmet* ve *ilm-i ledün* sıfatlarıdır. Hızır’ın (as) melek olabileceğine vurgu yapanlar genelde âyette geçen *abd* kelimesini bir argüman olarak kullanmaktadırlar. Çünkü Kur’ân-ı Kerîm’de *abd* kelimesinin sadece insanları değil melekleri de içine alan kullanımları vardır.⁷⁷ Bu argüman zayıf gözükmemektedir. Çünkü âyette Hızır (as) için kullanılan tek sıfat *abd* sıfatı değildir. Onu için kullanılan diğer iki sıfat ise *rahmet* ve *ilm-i ledün* sıfatlarıdır. Bu durumda onun kimliğini tespit ederken üç sıfatı beraber değerlendirmek gerekir.

Okuyan’ın da belirttiği gibi *rahmet* sıfatı Kur’ân-ı Kerîm’de herhangi bir meleğe doğrudan nispet edilerek kullanılmamıştır.⁷⁸ Ama “*Biz ona katımızdan bir rahmet vermiştik!*”⁷⁹ âyetiyle Hızır’a (as) doğrudan nispet edilmiştir. Hızır’a (as) verilen bir nimet şeklinde

⁷⁷ en-Nisâ, 4/172; ez-Zuhrûf, 43/19.

⁷⁸ Okuyan, “Kur’ân’da Gizemli Bir Yolculuğun Kıssası”, 69.

⁷⁹ el-Kehf, 18/65.

zikredilen rahmetin, Hızır (as) için hakîkî anlamda nimet sayılabilmesi için, Hızır'a (as) rahmetin verilmeme ihtimalinin de bulunması gerekir. Yani Hızır'ın (as) rahmetten uzak ve merhametsiz bir kimliğe sahip olma ihtimali varsa ancak o durumda ona verilen rahmet bir nimet olarak zikredilir. Meselâ biri zengin kılınmışsa onun fakir olarak kalması da mümkün demektir. Fakir olarak kalması veya fakirliğe düşmesi ihtimal dâhilinde olan birine zenginliğin bahşedilmesi bir nimet olarak zikre değerlidir. Dolayısıyla Hızır'ın (as) kendisine rahmet verilenlerden olması, rahmet verilmeyenlerden olma ihtimali mukâbilinde değer kazanır. Rahmete sahip olamama ihtimali de meleklerle değil nefis sahibi olan insanlarla (ve cinlerle) ilgili bir keyfiyettir.

Âyette “*Ona verdik!*”⁸⁰ (اٰتٰىنَا) şeklinde geçen lafız ‘اتى’ kökünden türetilmiştir. Lügatta “gelmek, sevk eylemek, vermek, ivaz ve mükâfât eylemek”⁸¹ gibi mânâlara gelmektedir. Bu anlama göre Hızır'a (as) rahmetin itâ edilmesi sonradan gerçekleşen bir olaydır ve yaratılışıyla alakalı değildir. O amelleri netîcesinde sonradan *rahmet* nimetine nâil olmuştur. Böyle bir durum da ancak insan için mümkün olabilir. Çünkü melekler yaratılıştan programlı oldukları için sonradan tabiatlarında ekleme ve çıkarma olmamalıdır. Yani meleklerin kodları sonradan değişmez ama insanın değişebilir.

Hızır'ın (as) diğer mühim bir sıfatı olan *ilm-i ledün* de Kur'ân-ı Kerîm'de herhangi bir meleğe sıfat olarak atfedilmemektedir. Allah'ın (cc) Zât'ına mahsus olan bu ilim Hızır'a (as) Allah (cc) tarafından öğretilmiştir. Bu öğrenme işi de yaratılışla alakalı değil sonradan

⁸⁰ el-Kehf, 18/65.

⁸¹ Âsım, *el-Okyânûsü'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*, 6: 5623.

gerçekleşen bir hâdisedir. Dolayısıyla Hızır'ın (as) üç sıfatından ikisini yani *rahmet* ve *ilm-i ledünnü* değerlendirmeye almadan biri yani *abdlik* sıfatı üzerinden onun melek olduğunu söylemek çok da tutarlı gözükmemektedir.

f. Hızır'ın (as) insan olduğu kanaatini uyandıran diğer bir karîne de yemek isteme meselesidir. Kendilerini misafir etmeyen köy halkından yiyeceği ikisi istedi veya biri bile istese ikisi için istedi. Çünkü âyette zikredilen “taam isteme” fiili ‘استطعماً’⁸² şeklinde tesniye gelmektedir.

Hızır, Mûsâ ve Hızır (as) yemek istedikleri şehre gelene kadar birbirlerini tanımaya yetecek kadar beraber vakit geçirmişlerdi. Denizde ve karada bir hayli yolculuk yapmışlardı. Bu yolculukları süresince muhakkak birçok şeyler konuştular, ibâdet ettiler, istirahat ettiler, yediler ve içtiler. Âyetlerde bunlarla alakalı teferruat verilmediği için aralarında cereyan edenlerin çoğu bizce meçhuldür. Eğer Hızır (as) yemeye ihtiyacı olmayan bir melek olsaydı Hz. Mûsâ bunu mutlaka farkeder ve şehir halkından yemek isterken ikisi değil kendisi için isterdi. Bu durumda “yemek isteme” fiili müfred gelirdi. Çünkü kıssayı anlatan âyetlerde yürümek gibi ikisinin müşterek yaptığı fiiller ‘فَانْطَلَقَا’ (ikisi yürüdü)⁸³ şeklinde tesniye gelmiştir. Fakat Hızır'ın (as) çocuğu öldürmesi gibi sadece birinin yaptığı fiiller ‘فَقَتَلَهُ’ (öldürdü)⁸⁴ şeklinde müfred sîgalarla ifâde edilmiştir. Yani yolculuk süresince yapılan fiillerde tesniye ve müfred ayırımına gidilmiştir. Bu durumda

⁸² el-Kehf, 18/77.

⁸³ el-Kehf, 18/71, 74, 77.

⁸⁴ el-Kehf, 18/74.

yemek isteme fiilinin tesniye sîgasından dolayı ikisiyle alakalı olduğu söylenebilir.

Hızır'la (as) alakalı tabakât kitaplarında anlatılan kıssalarda da yemek argümanı zikredilmektedir. Meselâ, *Reşehât*'te *azîzân* lakablı Ali Râmitenî'den (ö. 721/1321) nakledildiğine göre bir gün Hızır (as) Abdülhâlik Gucdüvânî'ye (ö. 575/1179 veya 617/1220) gelir. Hazret iki arpa ekmeği getirip Hızır'a (as) ikram eder. Fakat Hızır (as) ikram edilen ekmeğe teveccüh göstermez. Gucdüvânî ekmeğin helâl olduğunu söyleyince Hızır (as) “Evet, helâl ama hamuru yoğuran taharetsizmiş. Yiyemeyiz!” mukâbelesinde bulunur.⁸⁵

NEBÎ VEYA VELÎ OLMASI

Hızır'ın (as) kimliği ile alakalı ikinci tartışma konusu nebî mi yoksa velî mi olduğu meselesidir. Bu durum da ihtilaflıdır. Cumhur ulemâya göre o bir nebîdir. Fakat onu peygamber olarak kabul edenlerin bir kısmı, Hızır'ın (as) insanlara risâletle gönderilmediğini belirtmektedir. Ulemânın bir kısmı da onun nebî değil bir velî olduğunu kabul etmektedir.

Zemahşerî *Keşşâf*'da Hz. Mûsâ'nın Hızır'dan (as) rüşde erdirecek bir bilgi talep etmesini açıklarken “Bir peygamberin kendisi gibi başka bir peygamberden ilim öğrenmesinde bir beis yoktur. Ancak kendisinden daha aşağı mertebedeki birinden ilim öğrenmesi yakışık almaz.”⁸⁶ diyerek Hızır'ı (as) velî değil nebî olarak kabul ettiğini îmâ etmektedir.

Kurtubî “Hızır cumhurun kanaatine göre bir peygamberdir.” dedikten sonra onun peygamber olma gerekçesini şu iki sebebe

⁸⁵ Fahreddin Ali Safî, *Reşehât-ı 'Aynü'l-Hayât* (İstanbul: İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, OE Far 00008, 1315/1897), vr. 36.

⁸⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4: 94.

dayandırır: Birinci sebep Hızır'ın (as) işleridir. Âyet-i kerîmeler onun peygamberliğine tanıklık etmektedir. Çünkü onun fiilleri ancak vahiyle îzah edilebilir. İkinci sebep de Hz. Mûsâ'nın Hızır'dan (as) ilim öğrenmesidir. Kurtubî'ye göre bir kimse ancak kendisinden daha üstün birinden ilim öğrenir ve ona uyar. Hz. Mûsâ ona tabî olduğuna göre onun da Hz. Mûsâ gibi bir peygamber olması gerekir. Çünkü peygamber olmayan birinin peygamber olan birinden üstün olması mümkün değildir.⁸⁷ Bu durumda Hızır (as) nebîdir fakat resul değildir.⁸⁸

Bursevî'nin nakline göre âlimlerin çoğu Hızır'ın (as) insanlara risâletle gönderilmeyen bir nebî olduğu görüşündedir.⁸⁹ *Kitâbü'n-Netîce*'de "...eğer Hızır velî idi denilirse..."⁹⁰ şeklinde ifâde kullanan Bursevî de Hızır'ın (as) nebî olduğu kanaatindedir ve âyette Hızır'a (as) verildiği ifâde edilen *rahmet*'i vahiy ve nübüvvet olarak tefsir eder. Bursevî'yi böyle düşünmeye sevk eden âyetteki *rahmet* kelimesinin Cenâb-ı Kibriyâ'ya tahsis edilmesi ve nekre gelmesidir.⁹¹ Bursevî, Hızır'ın (as) nebîliğine şöyle bir açıklık getirir: "Hızır'ın (as) peygamberliği Rasûlullah'tan (sav) sonra değil, önce idi. Allâhu Teâla bir hikmetine binâen Kur'ân'ın yeryüzünden kaldırılmasına kadar onu da Îsâ (as) gibi hayatta bırakmıştır."⁹²

Son devir müfessirlerinden Tabâtabâî (1904-1981) de Hz. Mûsâ-Hızır (as) kıssasını anlatan âyetlerde Hızır'ın (as) peygamber

⁸⁷ Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 11: 65.

⁸⁸ Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 11: 83.

⁸⁹ Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, 11: 459.

⁹⁰ İsmail Hakkı Bursevî, *Kitâbü'n-Netîce*, düz. Ali Namlı (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., 2019), 90.

⁹¹ Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, 11: 463.

⁹² Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, 11: 462.

olduğunu düşündüren işaretlerin bulunduğunu söylemektedir.⁹³ Akseki *Hızır Risâlesi*'nde onun nebî olmasıyla alakalı şunları söyler:

Bazıları '*Bunları ben kendi görüşüme göre yapmadım!*' nazm-ı celîline istinad ve bununla istidlal ederek Hızır'ın (as) nebî olduğuna kâil bulunmuşlardır. Sa'lebi de bunlardandır. Nübüvvetine kâil olanlar mürsel olup olmamasında ihtilaf ediyorlar. İbn Abbas ve Vehb bin Münebbih'ten gelen bir esere göre Hızır (as) nebiyy-i gayr-i mürseldir. İsmail bin Ebi Ziyad ve Muhammed İbn İshak'tan gelen esere göre nebiyy-i mürseldir. Kendi kavmine irsal olunmuştur. Ebu'l-Hasen er-Rummânî ile İbnü'l-Cevzî de bu kavle tarafdâr oluyorlar.⁹⁴

Görüldüğü gibi Hızır'ı nebî kabul edenlerin dayandığı iki temel argüman vardır: Bunlardan biri âyette Hızır'a verildiği ifade edilen *rahmet*⁹⁵ kavramıdır. Diğeri ise Hızır'ın yaptığı işleri Hz. Mûsâ'ya izah ederken söylediği "*Ben bunları kendiliğimden yapmadım!*"⁹⁶ âyetidir.

Âlimlerin bir kısmı da Hızır'ın (as) nebî değil velî olduğunu söylemektedir. Bursevî, Hızır'ı (as) velî olarak kabul edenlerin özellikle muhakkik sûfiler olduğunu ifade etmektedir.⁹⁷ Kurtubî'nin de belirttiği gibi onun velî olduğunu kabul edenlere göre ahad haberle bir kişinin nebîliğine hükmedilemez.⁹⁸

Hızır'ı (as) velî olarak kabul edenlerden biri de Râzî'dir. Râzî (ö. 606/1210) tefsirinde Hızır'ın (as) nebî olduğunu iddia edenlerin öne sürdüğü altı delîli zikrederek bu delilleri Hızır'ın (as) nebîliğinin ispatı açısından tenkid eder ve aslında bu altı delîlin Hızır'ın (as) nebîliği için kesinlik teşkil etmeyeceğini söyler:

⁹³ Muhammed Hüseyin Tabâtabâî, *el-Mizan fî Tefsiri'l-Kur'ân*, trc. Salih Uçan-Vahdettin İnce (İstanbul: Kevser Yay., 2017), 13: 510.

⁹⁴ Gündoğdu, "Ahmet Hamdi Akseki'nin 'Hızır Aleyhisselam' Adlı Eseri", 243.

⁹⁵ el-Kehf, 18/65.

⁹⁶ el-Kehf, 18/82.

⁹⁷ Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, 11: 459.

⁹⁸ Kurtubî, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 11: 84.

Birincisi; Hızır'a (as) verilen *rahmet* meselesidir. Kur'ân-ı Kerîm'de pek çok yerde kullanılan rahmet kelimesi iki âyette⁹⁹ nübüvvete nispet edilmiştir. Fakat bu Kur'ân-ı Kerîm'de zikredilen her rahmet'in bir nübüvvet olduğu anlamına gelmez¹⁰⁰ ki nitekim Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'a (cc) izâfe edilen rahmet kavramının ifâde ettiği mânâları sıralarken nübüvvetin hâricinde îmân, İslâm, Kur'ân, mağfiret ve cennet türünden olmak üzere mânevî; yağmur ve rızık gibi maddî nimetleri de zikreder. Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'de kullanılan rahmet kelimesi sadece Allah'a (cc) değil bazı âyetlerde mahlûka da izâfe edilmiştir.¹⁰¹

İkincisi; Hızır'a (as) öğretilen ilim meselesidir. Daha doğrusu ilimden ziyâde bu ilmin ta'lim şekli meselesidir. Râzî ikinci delil olarak bu ilmin ta'lim şeklini zikreder: “Cenâb-ı Hak '*Kendisine nezdimizden bir ilim öğrettik!*'¹⁰² buyurmuştur. Bu onun ilminin insanlardan bir muallim veya mürşidin öğretmesi ve irşadı ile olmadığını gösterir. İnsanların vâsıtası olmaksızın Allah'ın (cc) kendisine ilim verdiği kimselerin, bildiklerini Allah'tan (cc) aldıkları vahiyle bilen birer peygamber olmaları gerekir.” Öne sürülen bu delili zayıf bulan Râzî şöyle der: “Bu delil de zayıftır. Çünkü insandaki zarûrî (fitri) bilgiler de Allah'tandır. Ama bunlar insanın peygamber olmasını gerektirmez.”¹⁰³

Üçüncüsü; Hz. Mûsâ'nın Hızır'a (as) tâbî olması meselesidir. Bu delili öne sürenlere göre bir peygamber, öğrenme husûsunda

⁹⁹ el-Kasas, 28/86; ez-Zuhruf, 43/32.

¹⁰⁰ Fahrüddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, trc. Suat Yıldırım v.dğr. (Ankara: Akçağ Yay., 1993), 15: 220.

¹⁰¹ Abdulhamit Birişik, “Rahmet”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslam Ansiklopedisi* c. 34 (İstanbul: Türkiye Diyânet Vakfı Yay., 2007), 419.

¹⁰² el-Kehf, 18/65.

¹⁰³ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 15: 221.

peygamber olmayan birine tâbî olamaz. Râzî bu delîli de tutarsız kabul eder ve “Çünkü bir peygamber, peygamberlikle alakalı ilimleri öğrenme husûsunda başkasına tâbî olamaz. Ama diğer bilgileri öğrenmede tâbî olabilir.”¹⁰⁴ der.

Dördüncüsü; Hızır'ın (as) Hz. Mûsâ'ya hitâben söylediği “*Kavrayamadığın bir bilgiye nasıl sabredeceksin?*”¹⁰⁵ sözüdür. Hızır (as) bu sözyle kendisinin ilim bakımından Hz. Mûsâ'dan daha ileride olduğunu ortaya koymuş ve Hz. Mûsâ da “*Sana hiçbir işte karşı gelmeyeceğim!*”¹⁰⁶ diyerek ona boyun eğmiştir. Bu ifâdeler Hızır'ın (as) Hz. Mûsâ'dan daha üstün olduğu mânâsına gelir. Hâlbuki peygamber olmayanın peygamber olandan daha üstün olmaması gerekir. Öne sürülen bu delil de Râzî için tutarsızdır: “Çünkü peygamber olmayan bir kimse, risâletle alakalı olmayan bazı ilimler cihetinden bir peygamberden daha üstün olabilir.”¹⁰⁷

Beşincisi; Hızır'ın (as) “*Ben bunları kendi re'yimle yapmadım!*”¹⁰⁸ sözüdür. Esam, Hızır'ın (as) bu sözünün “Ben bunları Allah'ın vahyi ile yaptım!” mânâsına geldiğini belirtir ve bu sözü onun peygamberliğine delil sayar. Râzî “Bu delil de zayıftır ve zayıflığı âşikardır.”¹⁰⁹ der ama bu delîli niçin zayıf bulduğu konusunda fikir beyân etmez.

Altıncısı; âyetten değil hadîs-i şerîften getirilen bir delildir. İlk karşılaşmaları zaman Hızır (as) Hz. Mûsâ'nın selamını alırken “Ve aleyke's-selâm ey İsrâiloğulları'nın peygamberi!” demiştir. Hz. Mûsâ

¹⁰⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 15: 221.

¹⁰⁵ el-Kehf, 18/68.

¹⁰⁶ el-Kehf, 18/69.

¹⁰⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 15: 221.

¹⁰⁸ el-Kehf, 18/82.

¹⁰⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 15: 221.

kendisinin İsrâiloğulları'nın peygamber olduğunu nereden bildiğini sorunca Hızır (as) “Seni bana gönderen bildirdi.” cevabını vermiştir. Bu durumda Hızır'a (as) gelen bilgi vahiyle gelmiştir ve Hızır (as) peygamberdir. Bu delili değerlendiren Râzî, Hızır'a (as) Hz. Mûsâ hakkında gelen bilginin vahiy değil de ilham cinsinden olabileceğini ve Hızır'ın (as) bu keşfinin mûcize değil de kerâmet olarak görülebileceğini ifâde eder.¹¹⁰ Netîcede; Râzî'ye göre Hızır'ın (as) nebîliği ile alakalı öne sürülen deliller kesinlik teşkil etmez ve tenkide açıktır.

Şemseddin Sivâsî'nin (ö. 1006/1597) nakline göre *Envâru't-Tenzîl Hâşiye*'sinde Şeyhzâde “Hazret-i Hızır ekser ehl-i ilm katında nebî degüldür.”¹¹¹ diyerek onun velî olduğunu söylemiştir. Vehbe Zühaylî'nin (1932-2015) belirttiğine göre âlimlerin çoğu Hızır'ın (as) velî olduğu görüşündedir.¹¹² Zühaylî “Hızır daha sahih kabul edilen görüşe göre peygamber değildir.”¹¹³ diyerek Hızır'ın (as) peygamber olduğunu iddia edenlerin delillerini zayıf görmektedir.¹¹⁴

Akseki “Maamafih ekser kavle göre Hızır velîdir.” dedikten sonra bu fikirde olanların bazıları zikreder: “Sûfiyyeden bir cemaatle, Hanâbile'den Ebû Ali İbn Ebi Mûsâ'ya ve Ebû Bekir bin el-Enbârî'ye göre velîdir. Ebu'l-Kasım el-Kuşeyri de Hızır'ın (as) nebî olmayıp velî olduğunu söylüyor.”¹¹⁵

¹¹⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 15: 221.

¹¹¹ Şemseddin Sivâsî, *Nakdü'l-Hâtur*, haz. Recep Toparlı- Durmuş Arslan (İstanbul: Sivas Belediyesi Yay., 2017), 124.

¹¹² Zühaylî, *Tefsîrû'l-Münîr*, 8: 252.

¹¹³ Zühaylî, *Tefsîrû'l-Münîr*, 8: 256.

¹¹⁴ Zühaylî, *Tefsîrû'l-Münîr*, 8: 259.

¹¹⁵ Gündoğdu, “Ahmet Hamdi Akseki'nin 'Hızır Aleyhisselam' Adlı Eseri”, 244.

Netîcede; âlimler âyetlerde kesin bir nâs veya işâret olmadığı için Hızır'ın (as) nebî mi yoksa velî mi olduğu husûsunda şahsî fikirlerini serdetmekten başka kat'î bir hüküm ortaya koymamışlardır. Bu husustaki muğlaklık Yazır'ın şu ifâdelerinde açıkça görülmektedir: “Hz. Mûsâ ilmini tebliğ ve izhâra memur ulu'l-azmden bir peygamber olduğu hâlde Hızır tebliğe değil hemen icrâyaya memur idi. Bundan dolayı Hızır'ın (as) nebî değil bir velî olduğuna kâil olanlar olmuştur. Yalnız velî olsa idi oğlanı öldürmek için hüküm-i mahsûsa sahip olamazdı.”¹¹⁶

Bursevî de Hızır'ı (as) nebî olarak kabul etse de aslında Hızır'ın (as) hem nübüvvet hem de velâyet ilimlerine hâiz olduğunu ve iki ilmi kendinde cem' ettiği söylemekten geri kalmaz:

Velâkin Kur'ân'da nübüvvetden *rahmet* ile ta'bîr olunmak delâlet eder ki *rahmet* ile murâd ilm-i şerâi' ve ahkâm ve *ilm-i ledünnî* ile murâd ilm-i ilâhîdir ki maârif ve hakâikdir. Ve Hızır bu iki ilme mâlik ve nübüvvet ve velâyeti câmi' idi. Ve velâyeti mertebesinde bâtın-ı şerîatden ulûma mâlik olmuş idi ki Hazret-i Mûsâ'da ol ilim yok idi.¹¹⁷

O hâlde Mehmet Vehbî'nin dediği gibi Hızır'ın (as) nebî veya velî kimliği hakkında “Nebî ya da velî olmasında ihtilaf olup deliller yekdiğerine taarruz ettiğinden bir tarafa kat'î hüküm yoktur.”¹¹⁸ demek sûretiyle orta yol bulunabilir. Fakat iki tarafın kavillerinden sonra meseleye şu açılardan farklı yorumlar getirmek mümkündür:

a. Hızır'ı (as) nebî kabul edenlerin dayandığı iki temel çıkış noktası vardır: İlki “*Ben bunları kendiliğimden yapmadım!*”¹¹⁹ âyeti;

¹¹⁶ Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, 5: 3274.

¹¹⁷ Bursevî, *Kitâbü'n-Netîce*, 987.

¹¹⁸ Mehmed Vehbi, *Hülâsatü'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân* (İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1977), 8: 3163.

¹¹⁹ el-Kehf, 18/82.

diğeri ise peygamber olan birinin kendisinden mânevî derece bakımından daha düşük olan birinden veya peygamber olmayan birinden ilim öğrenme meselesidir. Bu iki çıkış noktasına îtirâz bâbında şöyle bir yorum yapılabilir: Hızır'ı (as) nebî olarak kabul edenlerin delîli “*Ben bunları kendiliğimden yapmadım!*” âyetidir.¹²⁰ Fakat bu âyet Hızır'ın (as) nebîliği husûsunda kesin bir delil teşkil etmemektedir. Çünkü Allah'ın (cc) emriyle iş yaptıkları hâlde nebî olmayan kullar da vardır ve Hz. Mûsâ'nın annesi bunlardan biridir.

Allah (cc) “*وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ أُمِّ مُوسَىٰ*” (*Mûsâ'nın annesine vahyettik!*) âyetinde açıkça ifâde ettiği gibi Hz. Mûsâ'nın annesine çocuğu hakkında emir vermiş ve “*Onu emzir, başına bir şey gelmesinden korktuğun zaman onu denize (Nil'e) bırak...*”¹²¹ buyurmuştur. Dolayısıyla Hz. Mûsâ'nın annesi de evladını Nil'in azgın sularına bırakma işini kendiliğinden değil Allah'ın (cc) emriyle yapmıştır. Ama âyette ‘*أَوْحَيْنَا*’ ifâdesi açıkça geçtiği hâlde bu durum onun peygamberliğine delil kabul edilmemiştir. Bu da peygamberlerin dışında bazı kulların Allah'tan (cc) vahiy veya ilham yoluyla aldıkları emir doğrultusunda iş yapmalarının mümkün olduğunu gösterir.

İkinci dayanak noktası ise bir peygamberin, peygamber olmayan birine ilim öğrenmek maksadıyla tâbî olmasını kerih görenlerin ileri sürdüğü “peygamberin peygamber olmayan birinden ilim öğrenemeyeceği” görüşüdür. Hz. Mûsâ Hızır'a (as) tâbî olduğu için Hızır'ın (as) nebî olması gerektiği söylenmektedir. Meselâ Zemahşerî, bir peygamberin kendisinden daha aşağı derecede birinden ilim

¹²⁰ Havvâ, *el-Esas fi't-Tefsir*, 8: 381.

¹²¹ el-Kasas, 28/7.

öğrenmesini yakışksız bulduğu için Hızır'ın (as) velî değil nebî olduğunu söylemektedir.¹²²

Aslında, mâzereti cihetinden bu da hatalı bir yaklaşımdır. Çünkü Hızır (as) nebî bile olsa, ulu'l-azm bir peygamberden derece bakımından daha aşağıda bir nebî olduğunu kabul etmek gerekir.¹²³ Bu durumda Hz. Mûsâ yine kendisinden mânen daha düşük derecedeki birinden ilim öğrenmiş demektir. İbn Kesîr de Zemahşerî'nin öne sürdüğü bu delili zayıf görür ve “En iyisini Allah bilir!” kaydını düşerek “Çoğunluk onun nebî değil velî olduğunu kabul etmektedir.”¹²⁴ der. Zâten Hz. Mûsâ'nın bu yolculuğa çıkarılma (çıkma değil) nedeni hadîs-i şerifte de ifâde edildiği gibi ilmi kendisine nispet etmesidir.¹²⁵ Bu durumda onun mânevî makâm bakımından kendisinden daha aşağıda biriyle ikâz edilmiş olması Hz. Mûsâ'nın bu ilginç yolculuğunun rûhuna daha uygundur.

b. Hızır'ın (as) velîliği veya nebîliği meselesinde Hz. Mûsâ'nın isminin açıkça zikredilmesi ve Hızır'ın (as) isminin zikredilmemesi üzerinden şöyle bir yorum yapılabilir: Kur'ân-ı Kerîm'in üslûbuna bakıldığında hayatından kesitler veya kıssalar anlatılan kişi eğer nebî ise çoğunlukla onun ismi verilmektedir. Ama numûne-i imtisal teşkil etmesi bakımından kıssası anlatılan velî ve sâlih kulların ismi genellikle zikredilmemektedir. Meselâ makâlemize konu olan *ilm-i ledün sahibi* bu zâtın sıfatları verildiği hâlde ismi verilmediği gibi Belkıs'ın tahtını

¹²² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4: 94.

¹²³ “O peygamberlerin bir kısmını diğerlerinden üstün kıldık. Allah onlardan bir kısmıyla konuşmuş...” (el-Bakara, 2/ 253)

¹²⁴ Ebul Fidâ' İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsiri*, trc. Bekir Karlığa ve Bedrettin Çetiner (İstanbul: Çağrı Yay.,1991), 10: 5057.

¹²⁵ Buhârî, “İlim”, 44.

Yemen'den Kudüs'e Hz. Süleyman'ın huzuruna göz açıp kapama süresinde getirmek gibi hakikaten büyük bir iş yapan ve *kitaptan bir ilmi olan*¹²⁶ zâtın da ismi verilmemiştir. Kur'ân-ı Kerîm'in bu üslûbundan yola çıkılarak Hızır'ın (as) nebî değil velî olduğu söylenebilir. Nebî tebliğe memur olduğu için halk tarafından bilinmesi ve tanınması zarûrîdir. Velî tebliğe memur olmadığı için –eğer irşad vazîfesi tevdi edilmemişse- halk tarafından tanınıp bilinmesi zarûrî değildir. Hz. Mûsâ nebî olduğu için ismi kıssada üç defa zikredilmiştir ama *rahmet ve ilm-i ledün sahibi kul Hızır* ise muhtemelen velî olduğu için ismi zikredilmemiştir.

c. Hızır (as) eğer vakt-i zamanında tebliğe memur nebî olmuşsa bile Hz. Mûsâ ile yolculuk yaparken nebîliği ön planda değildir. Hızır'ın (as) işleri üzerinden bir yorum yaparsak onun nebîliğine dâir bir işâret bulmamız zor gözükmektedir. Bu seyahat esnâsında o tebliğe memur değil eşya üzerinde tasarrufta bulunarak tedbire memurdur. Bu hüküm için Hızır'ın (as) Kur'ân-ı Kerîm'de anlatılan işlerine bakmak kâfîdir. O gördüğü münker ve menhiyâtı tebliğ ile düzeltmemiş fakat Allah'ın (cc) emri doğrultusunda hareket etmiş ve bazı tedbirler alarak değiştirmiştir. Meselâ Hz. Mûsâ'ya gösterdiği birinci olayda Hızır (as), gemileri gasbeden melike bu işin Allah'ın (cc) rızâsına muhâlif olduğuna dâir herhangi bir tebliğde bulunmamıştır. Eğer nebî olsaydı öncelikle melikin zorbalığını engellemek için gayret etmesi ve melike emr-i bi'l-ma'ruf nehy-i ani'l-münkerde bulunup yaptığı işin kötü olduğunu söylemesi gerekirdi. Fakat o tebliğle hiç alakadar olmayıp tamamen işin tedbirine yönelmiştir. Miskinlerin gemisi üzerinde tasarrufta bulunarak gemiyi kusurlu hâle getirmiş ve böylece gâsıp

¹²⁶ en-Neml, 27/40.

melikin elinden gemiyi kurtarmıştır. “*Gemi var ya, o, denizde çalışan yoksul kimselerindi. Onu delerek kusurlu hale getirmek istedim. (Çünkü) onların gideceği yerde her (sağlam) gemiyi gaspetmekte olan bir kral vardı.*”¹²⁷ diyerek gemi üzerindeki tasarrufunun sebebini açıklamıştır.

İkinci olayda yani çocuğun ölümü olayında da Hızır'ın (as) tavrı aynı şekildedir. O çocuğun istikbâline nazar etmiş ve gelecekte ebeveynini tuğyana ve küfre sürükleyeceğini görmüştür. “*Gence gelince, onun anne babası mümin kimselerdi; gencin onları sonunda azgınlık ve nankörlüğe düşürmesinden korktuk!*”¹²⁸ Ama bunu yapmaması için çocuğa herhangi bir nasihatte ve tebliğde bulunmamıştır. “*Rableri onun yerine kendilerine ondan daha temiz ve daha merhametlisini versin.*”¹²⁹ diye ölüm hükmünü icrâ etmiş ve çocuk ile ebeveyni hakkında, onların ebedî saâdetlerine yönelik tedbirini almıştır.

Üçüncü olayda da Hızır'ın (as) tavrı tebliğ dönük değildir. Kendilerini misafir etmeyen köy halkına herhangi bir tebliğde bulunmamıştır. Köy halkı bu iki garip yolcuğu misafir etmekten kaçındıkları gibi bir lokma yiyecek dahi vermemişlerdi. “*Nihayet bir köy halkına varıp onlardan yiyecek istediler. Ancak köy halkı onları misafir etmekten kaçındı.*”¹³⁰ O derece cimriydiler ve hamâkat içindeydiler. Hızır (as) bu halka, yaptıkları işin Allah'ın (cc) rızâsına muhâlif olduğunu ve beldelerine gelen misafirlere bu şekilde davranmamaları gerektiğini tebliğ etmemiştir. Hatta onların hatasını

¹²⁷ el-Kehf, 18/79.

¹²⁸ el-Kehf, 18/80.

¹²⁹ el-Kehf, 18/81.

¹³⁰ el-Kehf, 18/77.

düzeltilmekle hiç alakadar olmamış ve o beldede gördüğü yıkılmak üzere olan bir duvarı ücretsiz doğrultmuştur. “*Duvara gelince o, şehirde iki yetim çocuğun idi; altında da onlara ait bir defineler vardı; babaları ise iyi bir adamdı. Rabbin istedi ki, o iki çocuk güçlü çağlarına erişsinler ve rabbinden bir rahmet olarak definelerini çıkarınsınlar.*”¹³¹ diyerek duvar üzerindeki tasarrufunun sebebini Hz. Mûsâ’ya açıklamıştır. Böylece yetimlerin geleceği ile ilgili tedbir almıştır.

Hızır’ın (as) bütün bu davranış şekilleri incelendiğinde onun nebîliğinden bir eser görülmemektedir. Nebîlerin temel vazîfesi tebliğ yani emr-i bi’l-ma’ruf nehy-i ani’l-münkerdir. Eğer o nebî olsaydı öncelikle üzerine vâcip olanı yapması yani tebliğde bulunması gerekirdi. Bu durumda tebliğe memur olmadığı için Hızır’ın (as) nebîliğinin üzerinde durmanın pek bir anlamı yoktur. Çünkü *nebe* yani haber kelimesinden türetilen nebîlik eğer ortada getirilecek bir haber veya mesaj yoksa en azından pratik olarak hükmünü kaybetmektedir.

SONUÇ

Kehf Sûresi’nin 60. âyetinden 82. âyetine kadar toplam 23 âyette anlatılan Hz. Mûsâ-Hızır (as) kıssası Kur’ân-ı Kerîm’deki en ilginç kıssaların başında gelmektedir. Bu kıssa başından sonuna kadar tam bir gizemler kıssası olarak nitelendirilebilir. Kıssada üç defa Hz. Mûsâ’nın ismi geçtiği için kıssanın kahramanlarından birinin o olduğu kesindir. Hz. Mûsâ’nın fetâsı muhtemelen Hz. Yûşâ, yolculuk yaptıkları kişi ise hadîs-i şerîfe göre Hızır’dır (as). Dolayısıyla kıssanın iki ana kahramanından biri ayân diğeri nihândır. Ayân olan Hz. Mûsâ, nihân olan Hızır’dır (as).

¹³¹ el-Kehf, 18/82.

Kıssanın nihân olan kahramanı Hızır (as), âyetlerde *Kullarımızdan Bir Kul* lafzıyla târif edilmekte ve kendisine nezd-i ilâhîden *rahmet* ve *ilim* verildiği belirtilmektedir. Âlimlere göre Hızır (as), o zâtın ismi değil sıfatıdır. Hızır (as) kelimesi genellikle yeşile nispet edilse de kelimenin *huzur* ve *hâzır* mânâlarına geldiğini de unutmamak gerekir ki bu mânâlar da aslında Hızır (as) kimliğini daha iyi anlamada yardımcı olabilir.

Hızır'ın (as) kimliği ile alakalı yapılan tartışmaların ilki insan veya melek olma ihtimaliyle alakalıdır. Bazıları Kur'ân-ı Kerîm'de insan sûretinde gelen meleklerle alakalı kıssalar anlatıldığı için garip işler yapan Hızır'ın (as) da insan sûretinde gelen bir melek olabileceğini söylemektedir. Fakat bize göre Hızır'ın (as) melek değil de insan olması şu sebeplerden dolayı akla daha yatkındır:

Birincisi; peygamberlere insan sûretinden gelen melekler bir şekilde kimliklerini muhataplarına açık etmişler ve kendilerini tanıtmışlardır. Ama Hızır'ın (as) ayrılırken melek olduğunu hissettirecek bir sözü veya tavrı olmamış ve ayrıca hadîs-i şerîfte ondan melek olarak bahsedilmemiştir. İkincisi; Hz. Mûsâ ile Hızır'ın (as) arasındaki bağ *irşad* eksenli bir bağ olduğu için, kıssada rüşd taleb eden yani müsterşid rolündeki Hz. Mûsâ ile kendisinden rüşd taleb edilen yani mürşid rolündeki Hızır'ın (as) aynı cinsten olması sünnetullah gereğidir. Üçüncüsü; insan sûretinde gelen meleklerle alakalı anlatılan kıssalarda melekler insanların yaşadığı mekâna gelmişlerdir. Ama bu kıssada Hz. Mûsâ Hızır'ı (as) arayıp bulmuştur. Dördüncüsü; Hızır'ın (as) işlerini Hz. Mûsâ'ya îzah ederken “*İstedim, İstedik!*” şeklinde irâde beyân eden sîgalar kullanması melekten ziyâde insan olmasını gerekli kılmaktadır. Beşincisi; Hızır'a (as) amelîne mukâbil sonradan rahmet

verilmesi ve ilim öğretilmesi insan olması hakikatine daha uygundur. Altıncısı; yemek isteme fiilinin hem Hz. Mûsâ'ya hem de Hızır'a (as) nispet edilmesi Hızır'ın (as) beşerî yönüne işaret etmektedir.

Hızır'ın (as) kimliği ile alakalı diğer bir tartışma konusu ise nebî veya velî olmasıyla alakalıdır. Hızır (as), kıssada nebî değil velî rolündedir. Çünkü nebîlik tebliğ ile alakalı bir durumdur. Kıssada Hızır'ın (as) gemileri gasb eden melike; ebeveynini ileride küfre ve tuğyana sürükleyecek olan çocuğa ve misafiri ağırlamaktan kaçınan cimri köy halkına herhangi bir tebliğde bulunduğu görülmemektedir. Fakat onun gelecekte zuhûr edecek bazı olaylarla alakalı yani gemi sahibi yoksulların, çocuğun ve ebeveyninin ve yetimlerin geleceği ile alakalı tedbirler aldığı görülmektedir. O hâlde Hızır (as) için *halka tebliğe memur bir nebî'den ziyâde eşya üzerinde tasarrufta bulunan tedbîre memur bir velî* yargısına varmak mümkündür.

BEYANNAME

1. **Finans/Teşvik:** Yazar, çalışmada herhangi bir finans/teşvik kullanılmadığını beyan etmektedir.
2. **Çıkar Çatışması:** Yazar, çalışmada herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.
3. **Etik Beyan:** Yazar, bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulduğunu beyan etmektedir. Ayrıca bu araştırma için Etik Kurul İzni gerekmemektedir.

YAYINCI NOTU

Makalede ifade edilen tüm iddialar yalnızca yazar(lar)a aittir ve bu yazar(lar)ın bağlı kuruluşlarının veya yayıncının, editörlerin ve hakemlerin iddialarını temsil etmeyebilir.

Makalede değerlendirilebilecek herhangi bir ürün veya üreticisi tarafından ileri sürülebilecek herhangi bir iddianın onaylanması yayıncı tarafından garanti edilmemektedir.

KAYNAKÇA

- Âsım, Mütercim. *el-Okyânûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*. düz. Mustafa Koç ve Eyyüp Tanrıverdi. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013.
- Bardakçı, Mehmet Necmettin. *Hakîkatin Keşfi: Hz. Mûsâ ve Hızır*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016.
- Beyzâvî, Nâsırüddîn Ebû Said. *Envâru't-Tenzil ve Esrârü't-Te'vil*. trc. Abdulvehhâb Öztürk. İstanbul: Kahraman Yayınları, 2013.
- Birişik, Abdülhamit. “Rahmet”. *Türkiye Diyânet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 34: 419, İstanbul: Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, 2007.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm. *Sahîhu'l-Buhârî*. düz. Şaban Kurt. 8 cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- Bursevî, İsmail Hakkı. *Kitâbü'n-Netîce*. Düzenleyen Ali Namlı. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019.
- Bursevî, İsmail Hakkı. *Rûhu'l-Beyân*. trc. Zekeriya Tüfekçioğlu ve Cafer Durmuş. İstanbul: Erkam Yayınları, 2012.

- Çelebi, İlyas. “Hızır”. *Türkiye Diyânet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 17: 406-409, İstanbul: Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, 1998.
- Davutoğlu, Ahmet. *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*. İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1979.
- Diyânet Portal. Son güncelleme 20 Kasım 2021. <https://kuran.diyamet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/>.
- Ebussuûd, Muhammed. *İrşâdü'l-Akli's-Selim ilâ Mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*. thk. Hasan Muhammed el-Mes'ûdî. Kahire: Ezher Üniversitesi Yayınları, 1347/1928.
- Ertuğrul, Muzaffer. “Hz. Mûsâ-Hızır Kıssası'nın Tasavvufî Yorumu”. Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2021.
- Gündoğdu, Rabia Karakoyun. “Ahmet Hamdi Akseki'nin 'Hızır Aleyhisselam' Adlı Eseri”. *Tasavvuf* 31 (Ocak-Haziran 2013): 235-254.
- Halman, Hugh Talat. *İki Denizin Buluştuğu Yer*. trc. İsmail Aydın. İstanbul: Nefes Yayınları, 2018.
- Havva, Said. *el-Esas fi't-Tefsîr*. trc. Mehmet Beşir Eryarsoy. İstanbul: Şamil Yayınevi, 1990.
- Jung, Carl Gustav. *Dört Arketip*. trc. Zehra Aksu Yılmaz. İstanbul: Metis Yayınları, 2017.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. *Carl Gustav Jung'un Kehf Sûresi Tefsîri*. Malatya: Mengüceli Yayınları, 2006.
- Kesîr, Ebu'l- Fidâ' İbn. *Hadislerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri*. trc. Bekir Karlığa ve Bedrettin Çetiner. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1991.

- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân*. trc. Mehmet Beşir Eryarsoy. İstanbul: Buruc Yayınları, 2000.
- Mavil, Kılıç Aslan. “Hızır-Mûsâ Kıssası'nda Kader -Çift Perspektifli Bir Bakış-“. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 5, sy. 8 (2016): 2496-2516.
- Okuyan, Mehmet. “Kur'ân'da Gizemli Bir Yolculuğun Kıssası”. *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 13 (2004): 45-109.
- Özten, Ersan. “Hz. Mûsâ (as) ile Sâlih Kul Kıssası'ndan Alınabilecek İlähî Mesajlar”. *Türk-İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 17 (2018): 328-344.
- Râzî, Fahrüddîn. *Mefâtihu'l-Gayb*. trc. Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç ve Sadık Doğru. Ankara: Akçağ Yayınları, 1993.
- Safi, Fahreddin Ali. *Reşehât-ı 'Aynü'l-Hayât*. İstanbul: İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, OE Far 00008, 1315/1897, vr. 364.
- Semerkindî, Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Kerîm*. düz. Mehmet Karadeniz. 4 cilt, İstanbul: Sezgin Neşriyat, 1995.
- Sivâsî, Şemseddin. *Nakdü'l-Hâtır*. Düzenleyen Recep Toparlı ve Arslan Durmuş. Sivas: Sivas Belediyesi Yayınları, 2017.
- Şahinler, Necmettin. *Hz. Mûsâ ile Yürüme*. İstanbul: Furkan Yayınları, 1999.
- Uysal, Abdülbaki. “Hızır ve Ricâlü'l-Gayb Bağlamında Nûh b. Mustafa'nın “el-Kavlü'd-dâl Alâ Hayâti'l-Hadır ve Vücûdi'l-Ebdâl” Adlı Eseri”. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 14 (Güz 2018): 435-460.

Vehbi, Mehmed. *Hülâsatü'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*. İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1977.

Yazır, Elmalılı Hamdi. *Hak Dîni Kur'ân Dili*. İstanbul: Eser Kitabevi, 1968.

Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmud el-Harizmî. *el-Keşşâf*. trc. Muhammed Coşkun vdğr. 4 cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2018.

Zühaylî, Vehbe. *Tefsîrü'l-Münîr*. trc. Hamdi Arslan ve Ahmet Efe. İstanbul: Bilimevi Yayınları, 2005.

EXTENDED ABSTRACT

THE IDENTITY OF KHIDR, THE COMPANION OF THE PROPHET MOSES

The subject of this article is Khidr, the companion of the prophet Moses. In the article, Hızır's identity are interpreted. While making these comments, only the verses of the Qur'an were taken as reference. The identity of Hızır, which has a mythological identity among the people, is excluded from the article. Much of the information about Khidr in the Qur'anic interpretations are not included in this article. Because it is not possible to prove this information. The name of this person, who was the companion of the Prophet Moses, is not mentioned in the Qur'an, but his attributes are described. But our Prophet describes him as Khidr.

There are stories about angels who come in human form in the Qur'an. For this reason, some say that Khidr, who does strange things,

is also an angel who comes in the form of a human being. However, in our opinion, it is more logical for Khidr to be a human, not an angel, for the following reasons: First; Angels who came to the prophets in human form introduced themselves somehow. But Khidr did not have a word or attitude that would make him feel like an angel when he left. In addition, he is mentioned as a human being, not as an angel in the hadith. Latter; The bond between the prophet Moses and Khidr is a bond based on guidance. For this reason, it is a sunnah of Allah that Moses, who seeks rushd, and Khidr, who is asked for rushd, are of the same genus. Third; In the stories told about angels who came in human form, angels came to the place where people lived. But in this story, Moses sought and found Khidr. Fourth; While Khidr explaining his words to the prophet Moses, "I wanted, we wanted!" He used verbs declaring will. This way of expression makes it necessary for him to be a human, not an angel. Fifth; It is more appropriate for Khidr to be given mercy and taught knowledge in return for his deeds, to the fact that he is a human being. Sixth; The fact that the act of asking for food is attributed to both Moses and Khidr indicates the human aspect of Khidr.

Khidr is in the role of a saint, not a prophet, in the Story. Because the prophethood is a situation related to the message. However, Khidr did not give any notification to the cruel king who usurped the ships, the child who would lead his parents to sin in the future, and the stingy city people who did not host the guests. However, it is seen that he took precautions regarding some future events. With the precaution of Khidr, the ship was saved from the

cruel king. The believing parents was saved from the cruelty of their cruel son. The merciless son was saved from the cruelty of his soul and the devil. The treasure of the orphans was saved from the plunder of the stingy people. In that case, it would be more logical to judge Khidr as “a saint in charge of taking precautions” rather than “a prophet in charge of preaching”.